

ФІНАНСОВІ ПОТОКИ ОКРЕМИХ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ФІНАНСОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено сутність, особливості, типи та форми фінансових потоків суб'єктів фінансового сектору. Розглянуто засади руху інвестиційних потоків суб'єктів фінансового сектору. Визначено роль змінності, невизначеності, ризику під час дослідження руху фінансових потоків суб'єктів ринку. Досліджено систему факторів впливу на формування фінансових потоків суб'єктів фінансового сектору в умовах переходу до фінансової економіки.

Ключові слова: фінансові потоки, інвестиційні потоки, фінансовий сектор, суб'єкт, фактор, діяльність, змінність, невизначеність, ризик, фінансова економіка.

Вступ. Необхідність постійного пришвидшення розвитку вітчизняних суб'єктів фінансового сектору в сучасних умовах господарювання обумовлює потребу у дослідженні їх фінансових потоків. В умовах поступового переходу до фінансової економіки, виходом економік країн на світовий ринок, поступовою активізацією глобалізаційних процесів актуальності набуває більш деталізоване дослідження типології, особливостей руху фінансових потоків окремих суб'єктів фінансового сектору з врахуванням невизначеності, змінності та ризику. Проблема вивчення руху фінансових потоків є важливою з погляду сприяння та поліпшення відповідної системи відносин як у окремій країні, так і між країнами. Питання поліпшення такого руху є нагальним для вітчизняної економіки. В умовах поступового розвитку фінансової економіки також актуальною є активізація руху інвестиційних потоків як для розширення обсягів вітчизняних сегментів фінансового ринку, так і для зростання можливостей розвитку національної економіки загалом.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженнями фінансових потоків окремих економічних (зокрема фінансових) суб'єктів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, серед них: А. Мороз, О. Лазичева [11], О. Майборода [14], Г. Азаренкова [1], В. Опарін [17], В. Гомеля, Ю. Рубін [7] тощо. Проблему невизначеності та ризику яскраво висвітлено в роботах багатьох вчених: В. Вітлінського [5], С. Наконечного, С. Клименка [10], В. Лук'янової [12], Н. Машиної та ін. Значний внесок у дослідження ризику зробили такі вчені як А. Маршалл, О. Моргенштерн. Розробленням критеріїв невизначеності займалися такі вчені як: О. Грабчук, Л. Севідж, Л. Гурвич, П.-С. Лаплас, Т. Байес, А. Вальд тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності, типів, особливостей руху фінансових потоків окремих суб'єктів фінансового сектору в умовах переходу до фінансової економіки, систематизація факторів впливу на них з врахуванням змінності, невизначеності та ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність окремих суб'єктів фінансового сектору пов'язана з низкою фінансових потоків, які їм необхідні на всіх життєвих етапах (формування капіталу, отримання платежів, здійснення виплат, ведення діяльності, отримання інших доходів тощо). Для забезпечення ефективної діяльності суб'єктів фінансового сектору, підтримки їх фінансової

стійкості, отримання ними прибутку необхідно якісно, продуктивно управляти фінансовими потоками таких суб'єктів.

Фінансовий потік окремих суб'єктів фінансового сектору – це комплекс різнонаправлених фінансових ресурсів в межах їх надходження і вибуття (грошових коштів), розподілених в просторі та часі, для яких характерний цілеспрямований рух, внаслідок якого виникають відповідні відносини, зміна їх обсягів, форм, типів, видів. Такі потоки у русі забезпечують ефективний рух інших економічних потоків (насамперед, товарних), здійснюються спільно з відповідними їм грошовими потоками. Відмінність фінансових потоків окремих суб'єктів фінансового сектору пояснюється тим, що вони: реалізують на ринку особливий товар, у деяких випадках існує розрив у часі між моментом одержання доходів і моментом надання послуг, мають особливі доходи та витрати, мають власну специфіку формування їх фінансових результатів тощо [1, 11, 14].

Різновиди фінансових потоків можна виділити залежно від окремого суб'єкта фінансового сектору, а також специфіки його діяльності. Наприклад, для страховика можна виділити два самостійних таких потоки: той, що забезпечує страховий захист (при ньому формується і розподіляється фонд страхових резервів, частина коштів якого надалі інвестується з метою отримання прибутку) та той, що пов'язаний з організацією страхової справи. Усі фінансові потоки можна поділити на два види – від'ємні та позитивні (рис. 1).

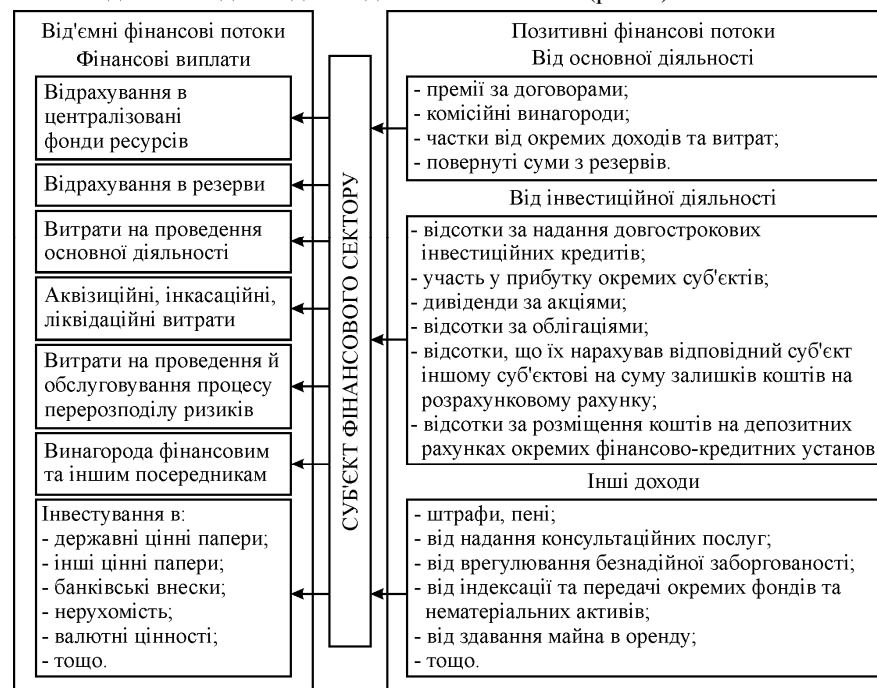

Рис. 1. Від'ємні та позитивні фінансові потоки окремих суб'єктів фінансового сектору

Від'ємні фінансові потоки можуть бути представлені витратами на ведення діяльності суб'єктів фінансового сектору, бути пов'язані з перерозподілом ризиків, виплатою зобов'язань, інвестуванням в різного роду активи, аквізичними витратами (пов'язані із залученням клієнтів, укладанням договорів, інноваційною, маркетинговою діяльністю тощо), інкасаційними витратами (пов'язані з обслуговуванням готівкового обігу, з інкасацією), ліквідаційними витратами (оплата послуг спеціалістів, що з'ясовують причини, розмір збитків, оплата окремих відповідних послуг, судові витрати; відрахування в резерв збитків) тощо. Позитивні фінансові потоки представлені доходами від основної діяльності, інвестиційної діяльності (безпосередньо від самого інвестування, напрямки якого регламентовано законодавством) та іншими доходами (штрафи, пені, доходи від оренди, доходи від консалтингу) тощо.

Прибутковий потік окремого суб'єкта фінансового сектору дає змогу досягти перевищення доходів над витратами у процесі його діяльності (окремих видів його діяльності). Зворотним до такого потоку виступає збитковий потік суб'єкта фінансового сектору. Відповідним чином можливо пояснити існування дохідних та витратних потоків суб'єктів фінансового сектору.

Окремим різновидом досліджуваних потоків є інвестиційні (вихідні, вхідні), які, зазвичай, можуть бути спрямовані на фінансування окремих операцій суб'єктів, на дотації збиткових видів фінансових послуг, розроблення інноваційних видів фінансових послуг, підготовку кадрів у фінансовій сфері тощо. Існує низка об'єктивних причин, що посилюють активізацію вихідних інвестиційних потоків у економіці держави (рис. 2).

Способами реалізації вихідних інвестиційних потоків виступають толінг, безвалютні розрахунки в режимі товарообміну, контрабандний експорт, недопоставка імпорتنних товарів, взаєморозрахунки без підписання формальних контрактів, офшорний бізнес. Такі інвестиційні потоки можуть мати продуктивну форму (законного характеру, доцільні для економіки) та непродуктивну форму (протиправного характеру та/або неефективні для економіки країни) та поділяються на легальні, нелегальні, приховані.

Рис. 2. Причини активізації вихідних інвестиційних потоків [2, 9, 16]

Активізація вихідних інвестиційних потоків може обумовити низку негативних наслідків: зменшення обсягів податкових надходжень до бюджету, послаблення ресурсів платіжного балансу через поглинання позитивного сальдо торгівельного балансу; скорочення державних валютних резервів, джерел

погашення зовнішньої заборгованості тощо. Це, звісно, обумовлює вжиття системи заходів поліпшення інвестиційного клімату (вдосконалення законодавчої бази у даній сфері, забезпечення умов репатріації вивезеного за кордон капіталу, зміцнення довіри до банківської системи, підвищення заходів митного, валютного, банківського контролю, підвищення ефективності грошово-кредитної політики тощо), що будуть ефективно запобігати впливу відповідної частини інвестиційних потоків [4, 8, 16].

Формування ефективної інвестиційної політики у сфері руху відповідних вихідних потоків сприятиме становленню розвинутої, стабільної економіки держави, а це створить не тільки привабливий державний інвестиційний клімат, але й забезпечить можливості активізації вхідних інвестиційних потоків в економіку країни. Низька активність вхідних інвестиційних потоків обумовлює дослідження та поступове вдосконалення їх джерел (рис. 3).

Рис. 3. Джерела вхідних інвестиційних потоків [15-17]

Для відповідного поживлення інвестиційної активності в країні потрібно розробити дієві механізми співробітництва держави, суб'єктів господарювання (інвесторів, підприємців) та органів місцевої влади [4, 15, 16]. Масштабним джерелом залучення і одночасно напрямом використання інвестиційних ресурсів виступають підприємства. Також основним джерелом залучення виступають кошти населення, які акумулюються через фінансові установи. Для зростання обсягів фінансових ресурсів в економіці країни необхідно залучати заощадження населення через такі установи з врахуванням особливостей соціально-економічної ситуації як в країні, так і в окремих її регіонах.

Щоб вберегти кошти суб'єктів від можливих втрат через той чи інший ризик діяльності, зокрема й інвестування, здійснюється державне регулювання діяльності досліджуваних суб'єктів, дотримуються окремі принципи їх діяльності (диверсифікація для зменшення інвестиційного ризику, повернення вкладень, прибутковості, ліквідності тощо). Кожен окремий суб'єкт фінансового сектору дотримується власної фінансової політики, що зумовлена характером його операцій, термінами й обсягом акумульованих коштів. Система управління фінансовими потоками окремих суб'єктів фінансового сектору піддається впливу низки внутрішніх та зовнішніх факторів (рис. 4).

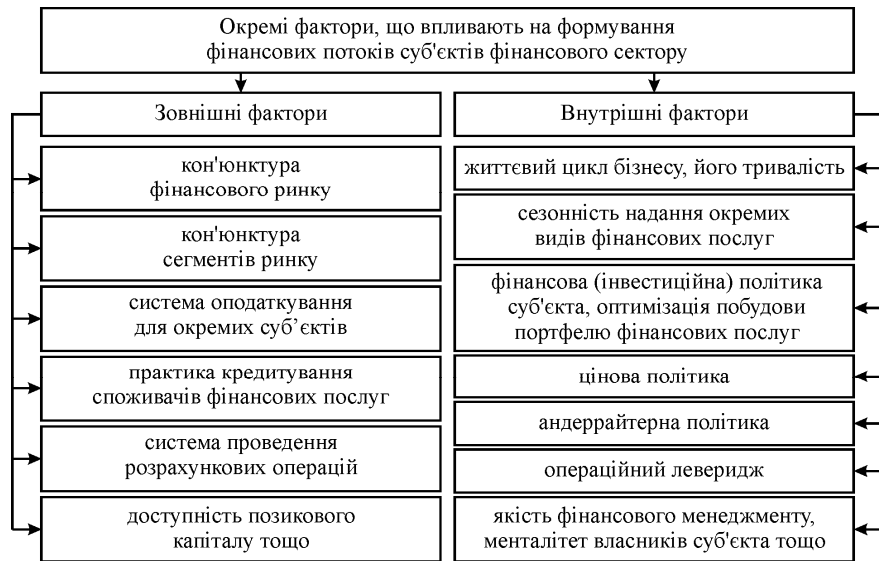

Рис. 4. Фактори впливу на формування фінансових потоків суб'єктів фінансового сектору

Змінюючись ринкова кон'юнктура обумовлює відповідні, зазвичай, прямо пропорційні зміни позитивного фінансового потоку, визначає можливість ефективного використання фінансових ресурсів суб'єкта, впливає на формування величини його капіталу. Податкові платежі перебувають у складі від'ємного фінансового потоку суб'єкта, їх зміни (введення нових податків, зміна ставок оподаткування, скасування чи надання податкових пільг тощо) визначають зміни в обсязі та характері такого від'ємного потоку. Практика кредитування споживачів фінансових послуг, діюча система проведення розрахункових операцій, доступність позикового капіталу впливає на формування як позитивного, так і від'ємного фінансового потоку в часі за окремими суб'єктами фінансового сектора. Життєвий цикл бізнесу сприяє формуванню різних за обсягами та видами фінансових потоків (за джерелами формування потоку, за напрямками використання). При скороченні операційного циклу у суб'єкта, зазвичай, зростає число оборотів його фінансових ресурсів, підвищується інтенсивність його фінансових потоків (позитивних, від'ємних). Сезонність надання окремих видів фінансових послуг впливає на формування фінансових потоків у бізнесі в часі. Фінансова (інвестиційна) політика, оптимізація побудови портфелю фінансових послуг впливає на обсяги відповідних ресурсів у бізнесі, на характер протікання окремих фінансових (інвестиційних) процесів у часі, визначає потребу в обсязі відповідного від'ємного потоку з одночасним збільшенням позитивного потоку. Цінова, андеррайтерна політики, принципи їх побудови впливають на обсяг позитивного та від'ємного фінансових потоків. Операційний леверидж здійснює вплив на пропорції темпів зміни обсягу фінансового потоку та обсягу реалізації окремих фінансових послуг. Вибір принципів здійснення фінансових операцій

визначає структуру фінансових потоків у бізнесі, рівень прибутковості фінансових інвестицій [1, 7, 14].

Фактори впливу на фінансові потоки суб'єктів фінансового сектору в умовах поступового переходу до фінансової економіки необхідно використати в процесі їх оптимізації для подальшого відповідного забезпечення збалансованості фінансових ресурсів в кожній конкретній економічній системі.

Визначимо роль змінності, невизначеності, ризиковості під час дослідження руху фінансових потоків окремих суб'єктів ринку. Синонімічні поняття змінність (схильність до коливань в абсолютних показниках або по відношенню до тренда з часом), невизначеність (об'єктивна неможливість отримання знання про чинники функціонування суб'єкта, неоднозначність параметрів його діяльності, неповнота та неточність інформації про умови реалізації явища або процесу, внаслідок якого виникає ризик), ризиковість (можливість втрат, коли ситуація є невизначеною) взаємопов'язані стосовно окремих суб'єктів фінансового сектору. Більшість економічних змінних є непостійними. Змінність щодо окремих суб'єктів фінансового сектору виявляється в сезонних та кон'юнктурних змінах попиту і цін на фінансові послуги. Невизначеність як елемент об'єктивної дійсності, фундаментальний, неусувний чинник характеризує діяльність цих суб'єктів, залежить від низки чинників, контрагентів, дії яких неможливо точно передбачити. Функціонування суб'єктів фінансового сектору пов'язане з невизначеністю, існування якої є причиною виникнення ризиків, на ступінь яких впливає неоднозначність визначених цілей, зрушення в попиті на фінансові послуги, непередбачувана поява інноваційних технологій, зміна кон'юнктури ринку, непередбачуваність окремих явищ тощо. Невизначеність поділяють за ступенем настання події (повна, часткова, тобто коли економічні проблеми зводяться до вибору з кількох альтернатив), за засобами визначення ймовірності (статистичну, коли рішення приймається в умовах ризику, та нестатистичну – в умовах невизначеності). Джерелами виникнення невизначеності є: відсутність достатніх відомостей про суб'єктів фінансового сектору, про процеси, які пов'язані з їх діяльністю; випадкова (навмисна) протидія з боку інших суб'єктів економіки; дія випадкових зовнішніх чинників, які не можна передбачити, через несподіванку їх виникнення; причини, зумовлені принциповою недетермінованістю фінансових процесів тощо. Ці джерела, провокуючи утворення невизначеності, створюють фундамент для появи ризику [3, 5, 10, 12, 20]. Основними критеріями під час розроблення та прийняті ризику-рішень виступають [6]: досягнення заданої мети, довершення зусиль з запобігання (подолання) негативних наслідків ризику-дій, недопущення утиску інтересів партнерів, споживачів послуг суб'єктів фінансового сектору, врахування співвідношення між результатом, який дасть прийняте рішення та ступенем ризику, який таїть у собі, визначення ризиків, які можуть підстергати суб'єкти фінансового сектору для досягнення результатів. Зазвичай, управлінські рішення приймаються в умовах невизначеності, що створює окремі проблеми, потребує кваліфікованих дій з позиції суб'єктів фінансового сектору. В умовах невизначеності неможливо однозначно передбачити наслідки прийнятих суб'єктом фінансового сектору рішень [18].

Основні критерії, які застосовуються під час прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності суб'єктами фінансового сектору: критерій гарантованого результату, який передбачає, що береться до уваги лише найгірший зі всіх можливих результатів; критерій оптимізму передбачає, що береться найкращий можливий результат; критерій песимізму, який передбачає вибір гіршої альтернативи; критерій мінімаксного ризику вибирає альтернативу з кращим з-поміж поганих значень; критерій узагальненого максимуму враховує стан між крайнім песимізмом та нестримним оптимізмом; критерій Лапласа-Байєса характеризує вірогідність настання різних ситуацій. Для суб'єктів фінансового сектору необхідне одночасне вживання декількох вищезгаданих критеріїв в сукупності [19].

Ситуація, в якій застосовують критерій гарантованого результату, зводиться до ситуації конфлікту. У цьому випадку суб'єкт фінансового сектору у своєму розпорядженні має багато стратегій та варіантів рішення поставленої задачі. Кожна з цих стратегій підлягає контролю, проте існують також такі фактори, які мають стохастичний характер. Керується суб'єкт фінансового сектору під час вибору стратегії тим, що розраховує на найгірший варіант із усіх можливих, хоча внаслідок дані можуть виявитися не такими вже й песимістичними. Якщо використовують критерій оптимізму, то суб'єкт орієнтується на те, що умови функціонування аналізованих систем будуть для нього найбільш сприятливими. Не беруть до уваги ніяких інших можливих результатів, окрім найкращого. Критерій песимізму характеризується вибором гіршої альтернативи з гіршим зі всіх гірших значень. Елементи цієї системи хоча і можуть піддаватися контролю, проте у довготерміновій перспективі неможливо повністю стверджувати, що ці елементи можуть бути контрольовані. Фактор часу відіграє у цьому випадку особливо важливу роль. У разі застосування критерію втрачених можливостей будується матриця стратегій, стовпці якої відповідають можливим результатам, а рядки – вибраним стратегіям. Критерій Лапласа-Байєса заснований на ствердженні рівновірогідності, тому що з самого початку нічого не відомо про результати, вони є рівновірогідними. У разі прийняття цього ствердження як оцінку стратегії треба брати відповідний їй середній вигравш [13].

Отже, фінансові потоки суб'єктів фінансового сектору можна відобразити, виходячи з системи фінансових відносин, враховуючи їх різноманітність, багатосторонність тощо. Такі відносини характеризуються рухом потоків, що охоплюють фінансові платежі та виплати, перерозподіл можливих ризиків діяльності, розміщення тимчасово вільних коштів на фінансовому ринку та отримання доходів від цього. Загалом змінність, невизначеність та ризикованість відіграють вагомий роль під час дослідження руху фінансових потоків окремих суб'єктів фінансового сектору, тому необхідно їх брати до уваги під час вирішення конкретних питань щодо діяльності таких суб'єктів та під час прийняття ними управлінських рішень.

Висновки. Фінансові потоки окремих суб'єктів фінансового сектору проявляються у фінансових відносинах, регулюються учасниками відповідного ринку, державою та з'являються під час здійснення фінансових платежів, виплат, перерозподілу ризиків, розміщенні вільних коштів на сегментах ринку, от-

риманні прибутку тощо. Важливим складовим елементом фінансових потоків виступають інвестиційні, активізація руху яких, зазвичай, стимулює економічний розвиток. На ефективність управління різними видами таких потоків (позитивні, від'ємні тощо) в умовах змінності, невизначеності, ризику впливає ціла низка факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, від яких залежить розвиток суб'єктів фінансового сектору, якість надання фінансових послуг, розмір майбутніх прибутків від основної та інвестиційної діяльності, та можливість залучення нових фінансових ресурсів та вкладення їх в дохідні активи.

Література

1. Азаренкова Г.М. Фінансові потоки економічних агентів: методологія та організація управління : дис... д-ра екон. наук: спец. 08.00.08 – "Гроші, фінанси і кредит" / Г.М. Азаренкова. – Суми : [Б.В.], 2007. – 383 с.
2. Антошкін В.К. Комплексна оцінка впливу фінансових ресурсів за межі України / В.К. Антошкін // Економіка і регіон. – 2009. – № 4 (23). – С. 203-208.
3. Варталян В.М. Неопределенность в экономических процессах: Факторы возникновения и методы ее описания / В.М. Варталян, Д.С. Ревенко, В.А. Лыба // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2009. – № 2. – С. 4-12.
4. Вишинська Т.Л. Вплив капіталу як фактор ілєгалізації у сфері зовнішньої торгівлі / Т.Л. Вишинська // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – Сер.: Економічні науки. – 2011. – № 3. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2011_3/Vishin.pdf.
5. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К. : Вид-во КНЕУ, 2000. – 292 с.
6. Гапоненко А.Л. Теория управления : учебник / А.Л. Гапоненко. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 558 с.
7. Гомеля В.Б. Страховой портфель : учебн. пособ. / В.Б. Гомеля, Ю.Б. Рубин, В.И. Солдаткин. – М. : Изд-во "Синтек", 1994. – 640 с.
8. Економічна безпека : навч. посібн. / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко. – КНТ. – 2009. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://pidruchniki.ws/19240701/ekonomika/_vidtik_kapitalu_odna_istotnih_zagroz_ekonomichnyy_bezpetsi.
9. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова, д-ра екон. наук І.О. Школьник, д-ра екон. наук Ф. Павелки; [А.О. Єпіфанов, І.О. Школьник, Ф. Павелка та ін. – Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. – 258 с.
10. Клименко С.М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків / С.М. Клименко, О.С. Дуброва. – К. : Вид-во КНЕУ, 2005. – 252 с.
11. Лазичева Е.А. Исследование сущности финансовых потоков / Е.А. Лазичева // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 329. – С. 186-189.
12. Лук'янова В.В. Економічний ризик / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
13. Луцьков А.Д. Теория игр / А.Д. Луцьков. – Саратов, 2008. – 70 с.
14. Майборода О.В. Управління фінансовими потоками підприємства : дис... канд. екон. наук: спец. спец. 08.04.01 – "Фінанси, грошовий обіг і кредит" / О.В. Майборода; УАБС НБУ. – Суми : [Б. В.], 2006. – 244 с.
15. Музиченко А.Г. Залучення фінансових ресурсів компаніями України шляхом виходу на іноземні фондові біржі / А.Г. Музиченко // Вісник Донецького Національного університету : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка і право. – 2009. – № 1. – С. 404-409.
16. Николайчук О.М. Вплив іноземних інвестицій на рівень життя населення / О.М. Николайчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки : зб. наук. праць. – 2010. – № 26. – С. 159-163.
17. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. Опарін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2005. – 240 с.
18. Пономаренко В.С. Витоки і особливості невизначеності при прийнятті інвестиційних рішень / В.С. Пономаренко, Л.М. Малярець, О.В. Дорохов // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2011. – № 4(118). – С. 151-159.

19. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски / А.С. Шапкин. – М. : Изд-во "Дашков и К", 2003. – 544 с.

20. Якошь І.С. Ризик як міра невизначеності / І.С. Якошь // Економічний вісник Донбасу : зб. наук. праць. – 2009. – № 1(15). – С. 136-139.

Корнеев М.В. Финансовые потоки отдельных субъектов рынка в условиях перехода к финансовой экономике

Определены сущность, особенности, типы и формы финансовых потоков субъектов финансового сектора. Рассмотрены основы движения инвестиционных потоков субъектов финансового сектора. Определена роль изменчивости, неопределенности, риска при исследовании движения финансовых потоков отдельных субъектов рынка. Исследована система факторов влияния на формирование финансовых потоков субъектов финансового сектора в условиях перехода к финансовой экономике.

Ключевые слова: финансовые потоки, инвестиционные потоки, финансовый сектор, субъект, фактор, деятельность, изменчивость, неопределенность, риск, финансовая экономика.

Korneyev M.V. Financial streams of separate subjects of market in the conditions of transition to financial economy

In the article the essence, features, types and forms of financial streams of subjects of financial to the sector is certain. Bases of motion of investment streams of subjects of financial to the sector are considered. The role of changeable, vagueness, risk at research of motion of financial streams of subjects of market is certain. The system of factors of influence on forming of financial streams of subjects of financial to the sector in the conditions of transition to the financial economy is explored.

Keywords: financial streams, investment streams, financial sector, subject, factor, activity, changeable, vagueness, risk, financial economy.

УДК 338.439:332.2

*Ст. викл. О.О. Костишин, канд. екон. наук;
доц. Н.Є. Стойко, канд. екон. наук – Львівський НАУ*

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Висвітлено питання економічного стимулювання раціонального використання земель в Україні. Проведено аналіз зарубіжного досвіду економічного механізму охорони навколишнього природного середовища. Вивчено українське законодавство у сфері економічного впливу на землекористувачів. Розроблено рекомендації з удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання та охорони земель в Україні.

Ключові слова: раціональне використання земель, охорона земель, механізм стимулювання, економічні інструменти.

Постановка проблеми. Відсутність в Україні належного правового та економічного механізмів стимулювання раціонального землекористування призвели до значного погіршення якісного стану земельного фонду, зокрема до погіршення екологічного стану ґрунтів, родючість яких знижується. Про це свідчать статистичні дані, аналіз яких показує, що в Україні: більше 800 тис. га деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених земель підлягають консервації; 141 тис. га порушених земель потребують рекультивациі і 253 тис. га малопродуктивних угідь – поліпшення; 13,3 млн га, зокрема 10,6 млн га орних земель, – еродовані землі; яри займають 140,4 тис. га; вітро-

вій ерозії систематично піддається понад 6 млн га земель, а в роки з пиловими бурями – до 20 млн га. На якісний стан земельних ресурсів також істотно впливають гідрометеорологічні та небезпечні екзогенні геологічні процеси та явища (селі, зсуви, обвали, карсти, просідання ґрунту, абразія, руйнування берегів водосховищ тощо), які поширені більш ніж на 50 % території. Посилилися процеси деградації ґрунтового покриву за рахунок техногенного забруднення: забруднення ґрунтів радіонуклідами, важкими металами, збудниками хвороб [9].

Також важливо відзначити, що в Україні достатньо висока сільськогосподарська освоєність земель – 68,9 %, а лісистість становить 17,6 % [11], що є мінімальною лісистістю серед країн Європи (Румунія – 29 %, Болгарія – 30 %, Чехія – 33 %, Словаччина – 41 %, Німеччина – 30 %, Норвегія – 27 %, Швеція – 60 %, Італія – 33 %, Іспанія – 27 %, Франція – 28 %, Польща – 29 %, Греція – 44 %) [13]. Про необхідність підвищення лісистості в Україні зазначено у Державній цільовій програмі "Ліси України" на 2010-2015 рр. і в її Концепції [3].

Рішення проблеми ефективного землекористування в Україні повинно базуватися на організації екологічно збалансованого використання землі з метою створення умов для припинення негативних процесів антропогенної діяльності, підвищення стійкості територій, а також відтворення і підвищення родючості ґрунтів [9, 12]. В умовах реформування і трансформації земельних відносин питання щодо раціонального землекористування потребують наукового дослідження, розробки та всебічного обґрунтування заходів, які дали б змогу створити законодавчу та організаційно-економічну базу для реалізації завдань ефективного та екологічно безпечного використання земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель розглянуто у ст. 205 Земельного кодексу України [5], де передбачено заходи щодо забезпечення суб'єктами права власності на землю раціонального землекористування, а саме: надання податкових і кредитних пільг, звільнення від плати за земельні ділянки, виділення коштів і компенсації з державних або місцевих бюджетів. Однак ці механізми не діють автоматично, потрібно здійснювати послідовне державне регулювання природокористування, зокрема землекористування, залучаючи економічні стимули до екологічно спрямованої діяльності суб'єктів господарювання.

Вивчаючи досвід країн з ринковою економікою [2, 4, 11], інструментарієм екологічного впливу на економічні інтереси суб'єкта землекористування є:

- податкові пільги на здійснення екологічно орієнтованих видів діяльності (виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, протиерозійні організація території землекористування, підтримання біорізноманіття території);
- пільгові кредити за процентними ставками для природоохоронних інвестицій;
- субсидії для здійснення природоохоронних програм, що мають загальнодержавне значення (раціональне використання, збереження та розширене відтворення земельних ресурсів, озеленення території, збереження природних об'єктів);
- дотації на ведення сільського господарства в особливо обмеженому режимі, вирощування продукції без отрутохімікатів;